

SZENT ISTVÁN EGYETEM, GÖDÖLLŐ

GAZDÁLKODÁS ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNYOK DOKTORI
ISKOLA

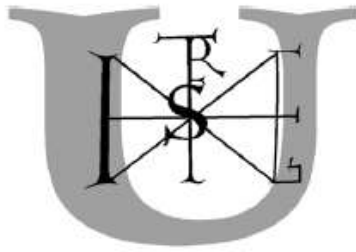
DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

**KOCKÁZATKEZELÉSI ELJÁRÁSOK ALKALMAZÁSA AZ
EURÓPAI UNIÓ MEZŐGAZDASÁGÁBAN**

Készítette:

Pálinkás Péter

**Gödöllő
2011**

SZENT ISTVÁN EGYETEM, GÖDÖLLŐ

GAZDÁLKODÁS ÉS SZERVEZÉSTUDOMÁNYOK DOKTORI
ISKOLA

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

**KOCKÁZATKEZELÉSI ELJÁRÁSOK ALKALMAZÁSA AZ
EURÓPAI UNIÓ MEZŐGAZDASÁGÁBAN**

Készítette:

Pálinkás Péter

**Gödöllő
2011**

A DOKTORI ISKOLA

MEGNEVEZÉSE: Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola

TUDOMÁNYÁGA: gazdálkodás- és szervezéstudományok

VEZETŐJE: Dr. Szűcs István
egyetemi tanár, MTA doktora
SZIE, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar,
Közgazdaságtudományi és Módszertani Intézet

TÉMAVEZETŐ: Dr. Székely Csaba
egyetemi tanár, MTA doktora
SZIE, Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar,
Vállalatgazdasági és Szervezési Intézet

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

Tartalom

1. BEVEZETÉS	1
2. ANYAG ÉS MÓDSZER	3
2.1. A kutatómunka keretei.....	3
2.2. A kérdőíves felmérés ismertetése.....	3
2.3. A kérdőív tartalmi szerkezete	4
2.4 A kérdőíves felméréshez használt mintavételi terv	5
2.5 Az eredmények elemzéséhez alkalmazott vizsgálatok.....	7
3. EREDMÉNYEK.....	8
3.1. Kockázat és kockázatérzékenység.....	8
3.2. A kockázatokkal és válsághelyzetekkel kapcsolatos tapasztalatok a gazdák körében	9
3.3. A gazdák körében jelenleg alkalmazott és a jövőben alkalmazni kívánt kockázatkezelési eszközök.....	13
3.4. A gazdálkodáshoz használt információforrások és a gazdálkodáshoz kapcsolódó szakképzésben való részvétel	14
3.5. A gazdák véleménye a kockázatcsökkentésre alkalmas technológiai módszerekről.....	17
3.6. A hitelhez jutás megítélése a termelők körében	18
3.7. Új és újszerű tudományos eredmények	20
4. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK	22
5. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEK	25

1. BEVEZETÉS

Az utóbbi évtizedek természeti és világgazdasági jelenségei együttesen hangsúlyozzák a mezőgazdasági termelést közvetlenül vagy közvetve érintő kockázati tényezők növekvő jelentőségét. A mezőgazdasági termelők nem korlátozhatják kockázatkezelési stratégiájukat csupán az időjárási és természeti jelenségek okozta problémák kiküszöbölésére vagy enyhítésére, hanem a különféle szakmai, gazdasági és agrárpolitikai kihívásokra adott hatékony válaszok is egyre inkább nélkülözhetetlen feltételei a sikeres gazdálkodás folytatásának.

A fentiekén kívül azonban legalább olyan fontos annak a kérdésnek a megválaszolása is, hogy a gazdák hogyan ítélik meg a tevékenységüket befolyásoló egyes kockázati tényezők fontosságát, illetve az azok kezelésére vagy csökkentésére szolgáló eszközök, módszerek alkalmasságát, mivel ezek nagymértékben befolyásolják a termelők kockázatkezelési stratégiáját.

Az Európai Unió már korábban felismerte a mezőgazdasági kockázatkezelés fontosságát, és komoly erőfeszítéseket tett az uniós szintű kockázatkezelési rendszer lehetőségeinek vizsgálatára. Többek között ezt a célt is szolgálta az EU6-os Kutatási Keretprogram égisze alatt végzett, „Kockázatkezelési eszközök fejlesztése és gazdasági hatásuk az európai mezőgazdaságban” elnevezésű kutatási projekt, mely egyúttal az én értekezésem háttéréül is szolgált.

Kutatásom elsődleges célja a mezőgazdasági kockázatok és kockázatkezelési eszközök vizsgálata a kutatáshoz összeállított termelői kérdőív kérdéseire adott válaszok, a termelők szubjektív megítélése alapján.

Dolgozatomban ismertetem a kockázat és a bizonytalanság, illetve a kockázatkezelés fogalmát, és bemutatom a mezőgazdasági kockázatkezelés gyakorlatát az Európai Unióban és Magyarországon a szakirodalmi források alapján.

A dolgozat további fejezeteiben ismertetem a kutatás intézményi háttérét, az alkalmazott módszereket és vizsgálatokat, majd ezt követően a vizsgálataim eredményeit.

Elemzem a termelők véleményét az egyes kockázati tényezőkre vonatkozóan, illetve az esetlegesen előfordult válsághelyzetek következményeit és okait.

Összehasonlítom az egyes országok termelői körében jelenleg használatos és a jövőben használni kívánt kockázatkezelési eszközöket, illetve a gazdálkodáshoz használt szakmai információforrásokat.

Megvizsgálom a termelők álláspontját és tapasztalatait a fontosabb kockázati típusokat, vagyis a termelési, piaci, pénzügyi, személyi és intézményi kockázatokat, illetve a kezelésükre alkalmas módszereket illetően.

Mindezek alapján a dolgozat fő célkitűzései a következők szerint foglathatók össze:

1. A kockázat és a kockázatkezelés fogalmának és a mezőgazdasági kockázatok és kockázatkezelési módszerek ismertetése a nemzetközi és magyar szakirodalom alapján.
2. A mezőgazdasági termelők mezőgazdasági kockázatokról és kockázatkezelési eszközökről alkotott véleményének feltérképezése a vizsgált országok termelőinek körében.
3. A mezőgazdasági válsághelyzetek és lehetséges okaik vizsgálata a vizsgált országokban a termelők tapasztalatai alapján.
4. A termelők által jelenleg alkalmazott és a jövőben alkalmazni kívánt kockázatkezelési eszközök, valamint a gazdálkodáshoz használt információforrások számba vétele.
5. A termelési, piaci, pénzügyi, intézményi, és személyi kockázatok elemzése és összehasonlítása a vizsgált országokban a termelők válaszai alapján.

Hipotéziseim:

1. A termelők szerint a természeti tényezők és a piaci viszonyok befolyásolják a legnagyobb mértékben a gazdálkodási tevékenységük eredményeinek alakulását.
2. A szélsőséesebb időjárással rendelkező országokban, mint például a vizsgálatban résztvevő Magyarország és Spanyolország esetében is gyakrabban fordulnak elő krízishelyzetek, és súlyosabb következményekkel járnak, mint a kiegyensúlyozottabb időjárású országokban.
3. A fejlett infrastruktúrával rendelkező nyugat-európai országokban, így Németországban és Hollandiában az internet mezőgazdasági szakmai célú felhasználása, illetve a szakmai célú továbbképzések sokkal elterjedtebbek a termelők körében a többi vizsgált országhoz képest.
4. A fejlett hitelpiacokkal rendelkező nyugat-európai országoktól eltérően az új, volt szocialista tagállamokban a termelők hitelhez jutása nehezebb, és ez növeli kockázataikat.

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

2.1. A kutatómunka keretei

Az értekezés háttéréül szolgáló vizsgálat alapját egy nemzetközi felmérés képezi, melyet az EU6-os Kutatási Keretprogram égisze alatt megvalósult, „Kockázatkezelési eszközök fejlesztése és gazdasági hatásuk az európai mezőgazdaságban” elnevezésű kutatási projekt részeként végeztünk. A kutatás elsődleges célja az volt, hogy a nemzetközi szakirodalom áttekintésével, és a mezőgazdasági kockázatokkal kapcsolatban rendelkezésre álló adatok elemzésével vitaalapot teremtsen, illetve konkrét javaslatokat vonaltasson fel az Európai Unió döntéshozói számára a jövőbeni európai mezőgazdasági kockázatkezelési stratégia megvitatásához, illetve kialakításához.

2.2. A kérdőíves felmérés ismertetése

A kérdőív összeállítása és a felmérés lebonyolításának megtervezése a magyar projekt partner, vagyis a Szent István Egyetem Vállalatgazdasági és Szervezési Intézetének feladata volt. A kérdőívet az Intézet dolgozójaként, és a projektben résztvevő munkatársként én állítottam össze Székely Csaba szakmai felügyelete alatt, a vonatkozó szakmai irodalom figyelembevételével, illetve a projektben résztvevő külföldi kollégákkal folyamatosan egyeztetve.

A kérdőív a projektben résztvevő országokban, vagyis Németországban, Lengyelországban, Magyarországon, Spanyolországban és Hollandiában került kitöltésre. Ez a felosztás megfelelt annak a kritériumnak is, hogy mind a régebben (2004 előtt), és mind az újonnan (2004-ben) csatlakozott EU tagországok képviselve legyenek a felmérésben. A projekt résztvevőinek kompromisszumos döntése alapján e kérdőívet minden egyes vizsgált országban 200 termelőnek kellett kitöltenie az általam kidolgozott mintavételi terv és lebonyolítási útmutató alapján. Végül valamennyi, a kutatásba bevont országban sikerült a minimális 200 kérdőívet kitölteni, vagy még ennél is többet (Magyarország: 204; Lengyelország: 206; Hollandia: 236; Spanyolország: 200; Németország: 201 kérdőív).

Tekintettel a kiválasztott tagországok közti nyelvi különbségekre az eredeti, angol nyelvű kérdőívet valamennyi vizsgált ország hivatalos nyelvére lefordítottuk.

A felmérés gyakorlati kivitelezésével megbízott kollégák a helyi adottságoknak megfelelően választották ki azokat a szakmai szervezeteket, melyekkel szorosan együttműködve sikerült a kívánt mennyiségű kérdőívet a mintavételi tervnek megfelelően kitölteni. Magyarországon és Lengyel-

országban a felmérést a Mezőgazdasági Számviteli Információs Hálózatot (FADN) üzemeltető szervezetek (házánkban az AKI) segítségével sikerült végrehajtani. A kérdőívek kitöltése Spanyolországban egy mezőgazdasági piackutató cég, Németországban a mezőgazdasági szakértői hálózat, Hollandiában pedig egy mezőgazdasági biztosító vállalat segítségével történt 2006-2007-ben.

A kiválasztott termelők által kitöltött kérdőívek eredményeit a helyi kutatók további feldolgozásra, illetve elemzésre Gödöllőre továbbították. A feldolgozást az SPSS programrendszer segítségével végeztem el.

2.3. A kérdőív tartalmi szerkezete

A szakirodalmi forrásokban látottak alapján a kérdőívet az alábbi tartalmi részekre osztottam, és az egyes kérdéseket témájuknak megfelelően ezekbe foglaltam.

Általános információk

Az itt felsorolt kérdésekkel a gazdaság tulajdoni formájáról, termelési szerkezetéről és a gazdaság méreteiről (földterület, állatok száma, jövedelem) gyűjtöttem információkat.

A kockázat és kockázatkezelés ismerete

Az itt szereplő kérdésekkel arra igyekeztem fényt deríteni, hogy a termelők hogyan vélekednek a különböző mezőgazdasági kockázati tényezőkről, és hogy milyen kockázatsökkentési módszereket alkalmaznak jelenleg és terveznek alkalmazni a jövőben. Azt is vizsgáltam továbbá, hogy a termelők honnan szerzik a gazdálkodáshoz az információkat, és hogy kerültek-e már válsághelyzetbe a gazdálkodási tevékenységük során.

Termelési és eszközkockázat

Az itt felsorolt kérdésekkel arra törekedtem, hogy részletes információt kapjak a termelők véleményéről a növénytermesztést fenyegető kockázati tényezőkről, a már bekövetkezett hozamkiesések mértékéről és okairól, továbbá az ezek kockázatát csökkentő módszerekről. Itt tüntettem fel továbbá azokat a kérdéseket is, melyek a földbérlet különféle jellemzőit, illetve a gazdálkodást az üzemeltetés oldaláról vizsgálják. Ezek a kérdések bár nem kimondottan termelési jellegű kérdésekkel foglalkoznak, de a kérdőívben leginkább ehhez a részhez sorolhatók.

Piaci (ár-) kockázat

Az itt szereplő kérdések a gazdaságban előállított fő termékek árának alakulásáról, a termelő értékesítési gyakorlatáról, illetve az értékesítés során tapasztalt problémákról gyűjtenek információkat. Ugyanitt vizsgáltam továbbá, hogy a termelő végez-e feldolgozó tevékenységet, tagja-e vala-

milyen szövetkezetnek vagy termelői együttműködésnek, és hogy rendelkezik-e írásba foglalt üzleti tervvel, illetve ha nem, akkor annak mi az oka.

Pénzügyi kockázat

Ezek a kérdések többek között arra keresik a választ, hogy a termelő milyen forrásokból teremti elő a gazdálkodás finanszírozásához szükséges anyagi fedezetet. Itt vizsgáltam továbbá azt is, hogy hogyan vélekednek a termelők a hitelhez jutási lehetőségeikről.

Intézményi kockázat

A fejezet a termelőknek az őket körülvevő nemzeti és európai uniós intézményekkel és szabályozórendszerekkel kapcsolatos véleményével, minőségbiztosítási rendszerek alkalmazásával, illetve a szerződéskötés gyakorlatával foglalkozik.

Emberi vagy személyi kockázat

Számos itt szereplő kérdés a termelő illetve a gazdaság vezetőjének demográfiai jellemzőivel foglalkozik, úgymint annak életkora, legmagasabb iskolai végzettsége és a családtagok részvétele a gazdálkodásban. Fontosnak tartottam azt is megvizsgálni, hogy a kérdőív kitöltésének idején a termelő részt vett-e valamilyen a gazdálkodáshoz kapcsolódó szakmai képzésben. Vizsgáltam továbbá néhány, az alkalmazottakkal kapcsolatos kérdést is, és hogy a termelő milyen személybiztosításokkal rendelkezik.

2.4 A kérdőíves felméréshez használt mintavételi terv

A kérdőíves felmérés megbízhatóságának biztosítása érdekében a kérdőív kidolgozásával párhuzamosan mintavételi tervet dolgoztam ki, mely alapján a felmérésben megkérdezett mezőgazdasági termelők kiválasztásra kerültek.

A válaszadók kiválasztásához minden ország esetében egységesen az arányos elosztással képzett rétegzett mintavételi eljárást alkalmaztam. A módszer lényege, hogy a heterogén sokaságot kisebb, homogén részsokaságokra, úgynevezett rétegekre osztjuk. A rétegek nincsenek egymással átfedésben, vagyis egy sokasági elem csak egyetlen réteghez tartozhat. A mintában szereplő elemeket az egyes rétegekből véletlenszerűen választjuk ki.

Az arányos elosztás jellemzője, hogy a részminták úgy aránylanak a teljes mintához, mint a rétegek (részsokaságok) a teljes sokasághoz. Mivel a mintára jellemző arányok megegyeznek a sokaságban megfigyelhető arányokkal, ezért a minta reprezentatívnak tekinthető, és lehetővé teszi, hogy a sokaság ismérveit viszonylag kis mintán is lehessen vizsgálni.

A rétegzett mintavételt széles körben alkalmazza az Európai Bizottság a mezőgazdaságban végzett adatgyűjtési tevékenysége során. Ilyenkor a Bizottság általában három rétegeképző ismérvet használ, melyek az alábbiak: (a) földrajzi régió, (b) a gazdaság gazdasági mérete (EUME-ben kifejezve), és (c) a mezőgazdasági tevékenység típusa.

A dolgozatom háttéréül szolgáló kérdőíves felméréshez én is ezeket a rétegeképző ismérveket használtam azzal a különbséggel, hogy az FADN régiók helyett én az egyes országokat vettem alapul, mint az egyik rétegeképző ismérvet, mivel a felmérés célja az volt, hogy a kívánt információt a kutatási projektben szereplő országok mindegyikére összegyűjtsük, és így megismerjük az egyes országok jellemzőit, illetve hogy országok közötti összehasonlítást végezhessünk el.

Valamennyi vizsgált ország esetében a mintát a 2003-as Gazdaságszerkezeti Összeírás (Farm Structure Survey) adatai alapján határoztam meg az EUROSTAT interaktív adatbázisának segítségével. Azért a 2003-as összeírás adatait használtam, mert a mintavételi terv kidolgozásakor ez volt az egyetlen adatforrás, amely egységesen mindegyik vizsgált ország esetében rendelkezésre állt, ugyanis a 2005-ös összeírás adatait csak később tették nyilvánosan elérhetővé. Az alkalmazott mintavételi módszer és a hivatalos forrásból származó adatok alapján sikerült reprezentatív mintát meghatároznom mind az öt vizsgált ország esetében.

Az egyes országokra vonatkozó mintát két további ismerv alapján határoztam meg, a Standard Fedezeti Hozzájárulás (SFH) alapján számított gazdasági méret és a tesztüzemi rendszerben alkalmazott tevékenységi típusok szerint.

A gazdasági méret szerinti besorolás esetében a gazdaságokat a rájuk jellemző, európai méretegységben (EUME) kifejezett Standard Fedezeti Hozzájárulás alapján számított gazdasági méret szerint három méretosztályba soroltam:

- **Kicsi:** 8 EUME alatt;
- **Közepes:** 8 és 40 EUME között;
- **Nagy:** 40 EUME fölött.

A mintavételi terv kialakításakor én a 2004-es küszöbértékeket vettem alapul, mivel a terv készítésekor azok voltak a legfrissebb elérhető adatok. A kutatás során az egyes kérdéseket elsősorban ország szintű összehasonlításban vizsgáltam, illetve néhány kérdés esetében gazdasági méret és tevékenységi típus szerinti összehasonlításban is, de terjedelmi okokból a vállalkozási forma és egyéb szempontok szerinti összehasonlításra nem került sor.

A mintavételi tervben használt harmadik rétegeképző ismerv a gazdálkodási tevékenység típusa volt, melyhez szintén az európai uniós tipológiát alkalmaztam. A kutatás céljainak megfelelően az alábbi kategóriákat határozta meg a gazdálkodási tevékenység hivatalos típusai alapján:

1. **Szántóföldi növénytermesztés;**
2. **Kertészet és állandó növénykultúrák termesztése;**
3. **Állattartás I.:** legeltetéses állattartás, vegyes állattartás, főleg legeltetett állatállomány;
4. **Állattartás II.:** abrakfogyasztó állatok tartása, vegyes állattartás, főleg abrakfogyasztó állatállomány;
5. **Vegyes növénytermesztés;**
6. **Növénytermesztés és állattartás vegyesen.**

A mintavételi terv elkészítése után a felmérésben résztvevő, a kérdőívet kitöltő termelőket a kitöltést végző felek határozták meg a fenti kritériumok figyelembevételével, de a válaszadók véletlenszerű kiválasztásával.

2.5 Az eredmények elemzéséhez alkalmazott vizsgálatok

A kérdőíves felmérés fő célja a vizsgált tagországok közti különbségek feltárása volt az egyes kérdések szintjén. A statisztikai vizsgálatok során egyfelől azt vizsgáltam, hogy megfigyelhető-e valamilyen statisztikailag szignifikáns különbség a vizsgált országok között az egyes kérdések esetében, másrészt pedig azt, hogy amennyiben érzékelhető szignifikáns különbség, akkor az mely országok közti különbségekből ered.

Azon kérdések esetében, ahol a kérdésre adott „igen” válaszok aránya közti eltérést vizsgáltam a kiválasztott országok között a z-próba módszerét alkalmaztam 5%-os szignifikancia szint mellett. A vizsgált országok közti esetleges különbségek feltárása az országok párba rendezésével, és az így képzett párokon belüli eltérések vizsgálatával történt. A különbségek vizsgálata minden lehetséges ország párosításban megtörtént, a Bonferroni korrekció alkalmazásával, mely csökkenti annak az esélyét, hogy téves, valójában nem létező különbségeket véljünk felfedezni.

Az intervallum skálán mért kérdések esetében is hasonló megközelítést alkalmaztam, mivel az eltéréseket valamennyi országkombináció esetében megvizsgáltam. Azt hogy az országok között kimutatható-e valamilyen eltérés a vizsgált változók esetében a Kruskal-Wallis próba segítségével vizsgáltam 5%-os szignifikancia szint mellett. Ezt követően a lehetséges országpárok mindegyikénél megvizsgáltam, hogy kimutatható-e különbség köztük. Ezeket a post-hoc összehasonlításokat a Mann-Whitney próba segítségével végeztem el, ahol szintén alkalmaztam a Bonferroni korrekciót, hogy így elkerüljem a hamis következtetések levonását.

3. EREDMÉNYEK

3.1. Kockázat és kockázatérzékenység

A mezőgazdasági termelés sikeressége számos tényező együttes hatásától függ, melyek esetében a gazdák szubjektív megítélése dönti el, hogy az adott tényezőt vagy tényezőket mennyire tartják kockázatosnak, és hogy mely erőforrásokat és milyen mértékben hajlandóak a feltételezett kockázatok ellensúlyozására fordítani. A kutatásomhoz használt kérdőívben a termelőket arra kértem, hogy saját szubjektív véleményük alapján minősítsék a felsorolt tényezőket.

A válaszadók az egyes tényezőket egy 1-től 7-ig terjedő skálán értékelték, ahol a legalacsonyabb érték arra utal, hogy az adott tényező nincs hatással a gazdálkodásra, míg a legmagasabb érték esetében a tényező komoly hatást gyakorol a mezőgazdasági termelésre (1. táblázat).

1. táblázat: A gazdálkodást befolyásoló tényezők megítélése a termelők szerint

	Magyarország	Lengyelország	Hollandia	Spanyolország	Németország
Időjárás és természeti csapások	6,24 Nagy hatás	6,41 Nagy hatás	5,06 Nagy hatás	5,74 Nagy hatás	5,41 Nagy hatás
Állatbetegségek és járványok	4,91 Mérsékelt hatás	5,19 Nagy hatás	5,98 Nagy hatás	3,36 Mérsékelt hatás	3,35 Mérsékelt hatás
Árak ingadozása	5,68 Nagy hatás	5,55 Nagy hatás	5,24 Nagy hatás	5,48 Nagy hatás	5,35 Nagy hatás
Értékesítési nehézségek	5,06 Nagy hatás	4,05 Mérsékelt hatás	4,69 Mérsékelt hatás	4,39 Mérsékelt hatás	3,95 Mérsékelt hatás
Termelési eszközök	3,98 Mérsékelt hatás	2,21 Jelentéktelen hatás	3,27 Mérsékelt hatás	3,75 Mérsékelt hatás	3,47 Mérsékelt hatás
Adósság	2,63 Jelentéktelen hatás	3,42 Mérsékelt hatás	4,52 Mérsékelt hatás	2,97 Jelentéktelen hatás	3,04 Mérsékelt hatás
Politikai intézkedések	4,15 Mérsékelt hatás	3,31 Mérsékelt hatás	4,89 Mérsékelt hatás	4,07 Mérsékelt hatás	5,23 Nagy hatás
Technológiai folyamatok	4,22 Mérsékelt hatás	3,64 Mérsékelt hatás	4,31 Mérsékelt hatás	3,62 Mérsékelt hatás	4,02 Mérsékelt hatás

Az összesített átlagok szerint az időjárást és a természeti csapásokat tartják a gazdák a gazdálkodásra legnagyobb hatással bíró tényezőknek, melyeket az árak ingadozása követ. Valamennyi, a vizsgálatban szereplő ország gazdái úgy vélik, hogy az áringadozás nagy hatással van a gazdálkodásra, de kimutatható, hogy a magyar gazdák szerint hatása jelentősebb, mint a német és holland gazdák szerint.

Az állatbetegségek és járványok (ott ahol a válaszadók foglalkoznak állattenyésztéssel) a lengyel és holland gazdák szerint nagy hatással vannak tevékenységükre, míg a német gazdák a politikai intézkedéseknek, a magyarok pedig az értékesítési nehézségeknek tulajdonítottak nagyobb jelentőséget.

A kérdőív ezen eredményeit további két szempont szerint is vizsgáltam. A gazdaságok méretét véve összehasonlítási alapul (az EUME, vagyis az Európai Méret Egység alapján) hasonló következtetések vonhatók le, mint az ország szintű összehasonlítás esetében, vagyis mind a kis, közepes, és nagy gazdaságok esetében az időjárás és a természeti csapások, illetve az áringadozás kapták a legmagasabb minősítést, vagyis a gazdák szerint ezek vannak legnagyobb hatással a tevékenységükre.

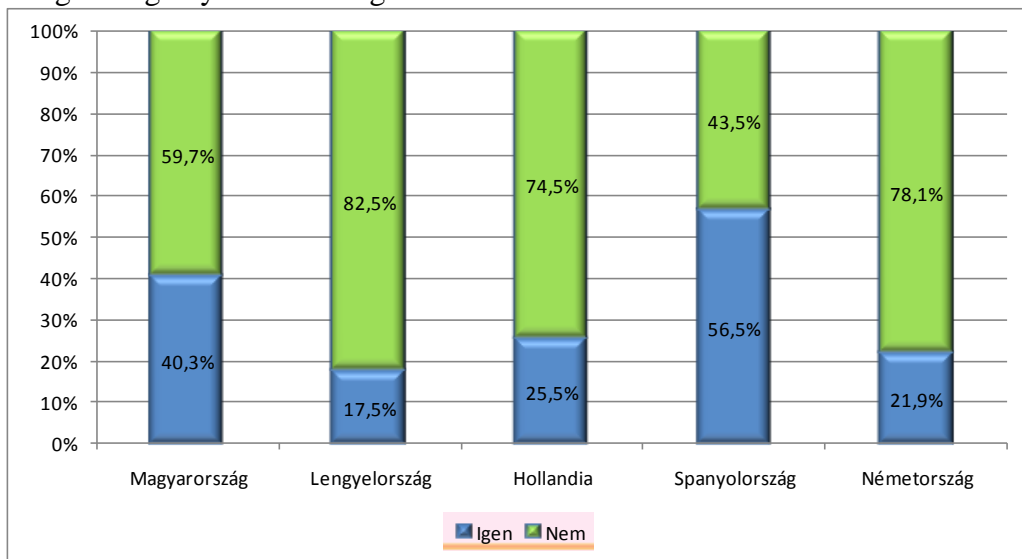
A válaszokat a tevékenységi kör alapján összehasonlítva (növénytermesztés, állattenyésztés, vegyes tevékenység, vagyis az előző kettő együtt) a következő eredmények figyelhetők meg. Az állatbetegségeknek és járványoknak a kizárólag állattenyésztéssel foglalkozó gazdák tulajdonították a legnagyobb jelentőséget. Az időjárásnak és természeti csapásoknak, illetve az áringadozásnak a növénytermesztéssel foglalkozó gazdák tulajdonították a legnagyobb hatást, legyen szó akár pusztán növénytermesztő vagy vegyes tevékenységű gazdaságokról.

A kizárólag növénytermesztéssel foglalkozó gazdák az időjárást és természeti csapásokat illetve az áringadozást tartják a legnagyobb hatásúnak tevékenységükre nézve. Ugyanakkor az állattenyésztéssel és vegyes tevékenységgel foglalkozó termelők az időjárás és természeti csapások illetve az áringadozás mellett az állatbetegségeket és járványokat is nagy hatásúnak ítélik meg. Ez arra enged következtetni, hogy saját megítélésük alapján nekik eggyel több potenciális, nagy hatású kockázati tényezővel kell szembenézniük, vagyis helyzetük valamelyest bonyolultabbnak tekinthető.

3.2. A kockázatokkal és válsághelyzetekkel kapcsolatos tapasztalatok a gazdák körében

A kérdőíves felmérés során igyekeztem megtudni, hogy a gazdák pályafutásuk során szembesültek-e már ilyen válsághelyzettel.

Az eredmények alapján elmondható (1. ábra), hogy ebben a tekintetben Spanyolország a leginkább érintett tagállam a vizsgált EU tagországok között, mivel ott a gazdák több mint fele (56,5%) került már válsághelyzetbe. Őket a magyar gazdák követték, akiknek 40,3%-a került már ilyen szituációba. Ebben a tekintetben Németország, Lengyelország és Hollandia biztonságosabbnak tekinthető az előbb említett két országhoz képest, hiszen ezek esetében a gazdáknak csupán 20% körüli hányada kényszerült eddig válsághelyzetekkel megbirkózni.

1. ábra: Válsághelyzetek előfordulása a termelők körében

A kérdőívben azt is megkérdeztem, hogy az elmúlt tíz évben hányszor fordult elő olyan kritikus szituáció, melyben a váratlan esemény folytán bekövetkező veszteség meghaladta a tervezett termés 10%-át növénytermesztés esetében, és a tervezett termelés 5%-át állattenyésztés esetében (ezeket a viszonyítási arányokat a kutatásban résztvevő kollégákkal egyetértésben határoztam meg). A válsághelyzetek bekövetkezése és gyakoriságuk mellett fontos szempontnak tartottam a bekövetkezett veszteségek konkrét nagyságának megismerését is, hogy a legsúlyosabb esetben a termőterület illetve állatállomány, és a gazdaság teljes bevételének hány százalékát érintette a veszteség. Mindezekből következtetni lehet az ilyen helyzetek súlyosságára. A kérdést a növénytermesztéssel és az állattenyésztéssel foglalkozó gazdáknak egyaránt feltettem. A növénytermesztésre vonatkozó eredmények a 2. táblázatban láthatók.

A válaszokból kiderült, hogy Spanyolországban az elmúlt tíz évben átlagosan négy alkalommal fordult elő válsághelyzet, míg a többi vizsgált

ország esetében átlagosan három alkalommal, közöttük a különbség statisztikailag nem jelentős.

2. táblázat: A gazdák által tapasztalt válsághelyzetek fő jellemzői a növénytermesztésben

	Magyarország	Lengyelország	Hollandia	Spanyolország	Németország
Válsághelyzetek átlagos előfordulása az utóbbi 10 évben (alkalmak száma)	2,99	3,03	2,88	4,21	2,90
Az érintett földterület a teljes terület százalékában	47,08%	4,42%	27,39%	69,59%	40,02%
Az érintett bevétel a teljes bevétel százalékában	36,09%	25,70%	29,45%	65,59%	17,95%

Az eredményekből látható továbbá az is, hogy Spanyolországban a legsúlyosabb veszteség átlagosan a termőterület 69,58%-át érintette. A sorban Spanyolországot Magyarország követi 47,08%-kal, melyet Németország követ 40%-kal, de ez utóbbi két ország esetében a különbség nem bizonyult statisztikailag szignifikánsnak. A kérdéses érték Hollandiában 27,39% volt, míg Lengyelországban csupán 4,41%.

Amennyiben azt vizsgáljuk, hogy a legsúlyosabb esetben a gazdaságok teljes bevételének átlagosan hány százalékát érintette a termelés kiesés az egyes országokban, továbbra is Spanyolország (65,59%) elsőségét figyelhetjük meg, melyet ebben a tekintetben is Magyarország követ (36,09%).

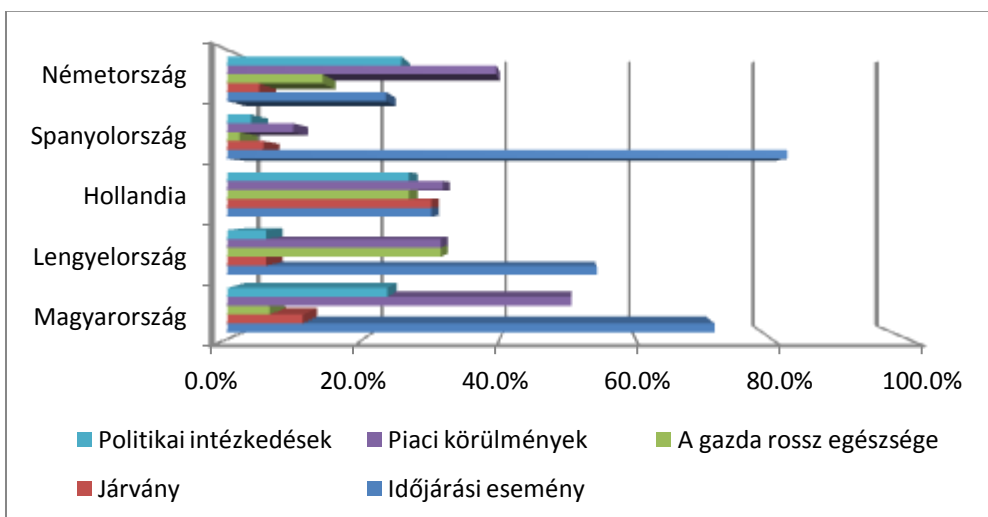
A fentiekben ismertetett mérőszámok az állattenyésztéssel foglalkozó gazdák esetében is felmérésre kerültek (3. táblázat). Az ő esetükben az derült ki, hogy valamennyi vizsgált országban az elmúlt tíz évben átlagosan két alkalommal fordult elő válságosnak tekinthető, öt százalékosnál nagyobb termelés kiesés. A legsúlyosabb esetben bekövetkező veszteség Spanyolországban átlagosan az állatállomány 49,6%-át érintette, melyet Magyarország követ 37,82%-kal. Németországban és Lengyelországban a veszteség átlagos mértéke 16% és 18%, de a köztük lévő különbség statisztikailag nem szignifikáns. A legsúlyosabb termelés kiesés Spanyolországban a gazdaságok teljes bevételének átlagosan 44,52%-át érintette, Magyarországon pedig 25,73%-át.

3. táblázat: A gazdák által tapasztalt válsághelyzetek fő jellemzői az állattenyésztésben

	Magyarország	Lengyelország	Hollandia	Spanyolország	Németország
Válsághelyzetek átlagos előfordulása az utóbbi 10 évben (alkalmak száma)	1,75	2,00	2,22	1,72	1,86
Az érintett állatállomány a teljes állomány százalékában	37,82%	18,41%	-	49,61%	16,86%
Az érintett bevétel a teljes bevétel százalékában	25,73%	20,25%	15,41%	44,52%	17,88%

Megállapítható, hogy a felmérésből nyert adatok alapján a legsúlyosabb veszteségek eddig Spanyolországban következtek be, mind a növénytermesztés, mind pedig az állattenyésztés tekintetében.

Arra is kerestem a választ, hogy a krízishelyzetek milyen okokra vezethetők vissza az egyes országokban. A válaszokból kiderül, hogy Magyarország, Lengyelország és Spanyolország esetében a klimatikus tényezők, míg Hollandia és Németország tekintetében a piaci viszonyok bizonyultak a válsághelyzetek elsődleges okainak, ahogy azt a 2. ábra is mutatja.

2. ábra: A válsághelyzeteket kiváltó okok a termelők szerint

3.3. A gazdák körében jelenleg alkalmazott és a jövőben alkalmazni kívánt kockázatkezelési eszközök

Annak érdekében, hogy képet kapjunk a mezőgazdasági termelők kockázatkezelési gyakorlatáról, elengedhetetlen, hogy megvizsgáljuk, milyen eszközöket alkalmaznak mindennapi munkájuk során a kockázatok kezelésére.

A kutatáshoz használt kérdőívben számos, széles körben alkalmazott kockázatkezelési eszközt felsoroltam, melyek közül a gazdáknak ki kellett választani, hogy melyeket alkalmazzák a munkájuk során jelenleg (4. táblázat), illetve egy későbbi kérdésben azokat kellett megjelölniük, amelyeket szívesen alkalmaznának a jövőben.

4. táblázat: A gazdák körében jelenleg alkalmazott kockázatkezelési eszközök

	Magyarország	Lengyelország	Hollandia	Spanyolország	Németország
Növénybiztosítás	21,5%	14,1%	30,5%	59,2%	68,7%
Állatbiztosítás	4,1%	6,8%	37,2%	36,6%	42,8%
Diverzifikáció	23,1%	33,5%	11,5%	18,8%	28,4%
Értékesítési szerződés	38,5%	35,4%	18,6%	12,6%	49,3%
Termeltetési szerződés	15,9%	16,0%	20,8%	5,8%	16,4%
Gazdaságon kívüli befektetés	4,1%	1,9%	6,2%	5,8%	49,8%
Gazdaságon kívüli munkavállalás	19,0%	20,4%	17,7%	4,7%	36,8%
Vagyonbiztosítás	41,5%	67,5%	66,8%	29,8%	75,1%
Vertikális integráció	3,6%	5,8%	4,4%	12,6%	7,0%
Hitelfelvétel kerülése	37,9%	40,3%	38,1%	36,6%	31,3%
Fedezeti ügyletek	1,5%	2,9%	1,3%	1,0%	5,0%
Pénztartalék képzése	40,5%	51,5%	22,6%	22,5%	61,2%

A jelenleg alkalmazott eszközök kapcsán kiderült, hogy a növénybiztosítás igen népszerű eszköz a német és spanyol gazdák körében, mivel 60-70%-uk alkalmaztja a kockázatok kezelésére. A növénybiztosítások elterjedtsége ennél szerényebb a másik három vizsgált országban. Az állatbiztosítások tekintetében érdemes megfigyelni, hogy a régi uniós tagál-

lamokban a gazdák nagyobb része alkalmazza az állatbiztosítások valamely fajtáját, mint az új tagállamokban, vagyis Lengyelországban és Magyarországon.

A vagyonszükségletek körében már változatosabb a kép, mivel ezek leginkább Németországban népszerűek, ahol a gazdák 75,1%-a rendelkezik ezek valamely fajtájával. Őket követik a lengyel gazdák 67,5%-kal, illetve a holland termelők 66,8%-kal.

Az értékesítési szerződések ugyanakkor népszerű eszköznek bizonyulnak az új tagországokban, illetve Németországban. A német gazdákról elmondható továbbá, hogy jóval aktívabbak a gazdaságon kívüli befektetések (49,8 százalékuk rendelkezik ilyennel) és a gazdaságon kívüli munkavállalás terén (36,8% végez ilyet), mint a többi vizsgált országban élő társaik.

A hitelfelvétel kerülése is egyfajta kockázatkezelési eszköz, melynek keretében a gazdák visszafogják adósságállományukat, így mentesülve a hitelezőknek való kiszolgáltatottságtól és a váratlan helyzetek okozta pénzügyi zavaroktól. Ez a módszer egyaránt fontos valamennyi vizsgált országban, tekintetve, hogy a gazdák körülbelül 40%-a él ezzel a lehetőséggel mind az öt állam esetében.

A jelenleg használatos kockázatkezelési eszközök ismerete mellett a gazdák jövőbeni tervei is hasonló jelentőséggel bírnak. Abból ugyanis, hogy milyen eszközöket terveznek alkalmazni, kiderül, hogy várható-e jelentős változás a használt kockázatkezelési eszközök körében. Az eredményekből következtethetünk továbbá arra is, hogy melyek azok az eszközök, amelyek a gazdákat komolyan érdeklik a jövőbeni alkalmazás tekintetében.

A kérdőíves felmérésben megkérdezett gazdák válaszai alapján elmondható, hogy a kutatásban résztvevő valamennyi tagországban a gazdák többsége a jelenleg is használatos kockázatkezelési eszközöket szándékozik alkalmazni a jövőben. E tekintetben a legmagasabb arány Német- és Spanyolországban tapasztalható, tekintve, hogy a német gazdák 80%-a és a spanyol termelők 75,1%-a tervezi megtartani a jelenleg is használt módszereit. Erre a jelenségre jó ellenpélda a lengyel gazdák esete, ahol a termelők jóval magasabb arányban érdeklődnek a korábbiaktól eltérő módszerek után, mint a többi ország termelői.

3.4. A gazdálkodáshoz használt információforrások és a gazdálkodáshoz kapcsolódó szakképzésben való részvétel

A mezőgazdaságban csakúgy, mint a gazdaság bármely más területén, a piaci szereplők sikere nagyban múlik azon, hogy döntéseiket milyen in-

formációk alapján hozzák meg. A gazdasági döntéseket érdemben elősegítő információk hiánya is kockázatot jelent a mezőgazdasági termelők számára, hiszen a kellő információk hiányában nagyon nehéz olyan döntést hozni, mely kellő választ jelent a mezőgazdasági tevékenység során jelentkező kihívásokra.

Ennek jegyében a kérdőívben arra kértem a termelőket, hogy jelöljék meg, mely információforrásokra támaszkodnak munkájuk során. A válaszból látható (5. táblázat), hogy mely országok termelői mely forrásokból szerzik leginkább a szakmai döntések meghozatalához szükséges információkat.

5. táblázat: Gazdálkodáshoz felhasznált információforrások a termelők körében

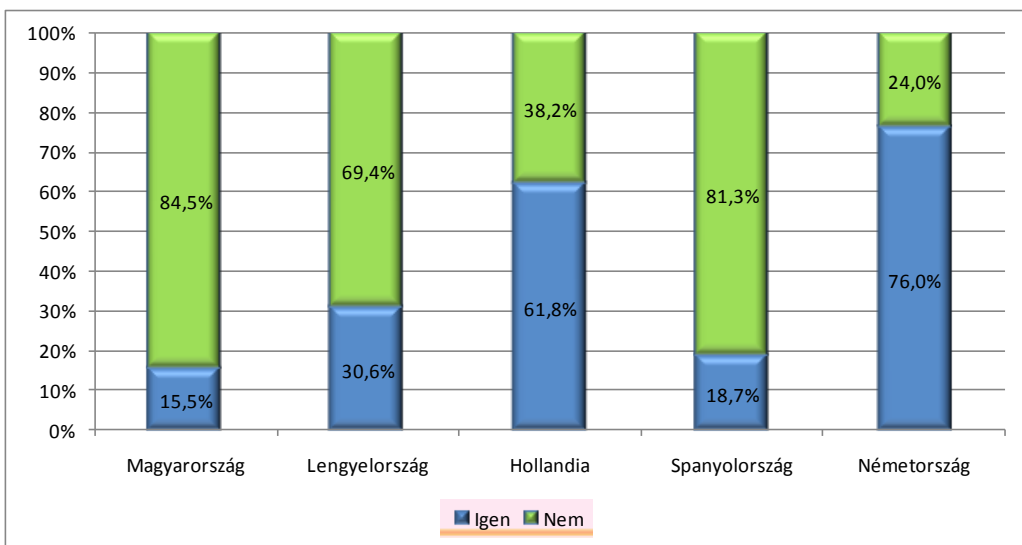
	Magyarország	Lengyelország	Hollandia	Spanyolország	Németország
Internet	28,4%	34,0%	73,7%	20,8%	93,0%
Nyomtatott sajtó	65,7%	90,8%	96,6%	40,6%	68,2%
Szaktanácsadó	37,3%	88,8%	80,2%	35,0%	40,8%
Oktatási program	9,5%	54,4%	48,3%	16,2%	36,3%
Más gazdák	69,7%	57,3%	59,5%	79,2%	65,7%
Saját adatok, tapasztalatok	53,7%	71,4%	29,7%	49,7%	93,5%
Beszállítók	11,4%	50,5%	65,1%	22,8%	45,3%
Vevők	17,9%	18,4%	41,4%	20,3%	23,9%
Gazdaszövetség	10,9%	9,2%	-	20,3%	74,1%
Televíziós műsorok	51,7%	78,2%	45,3%	29,4%	24,9%
Rádióműsorok	49,8%	36,4%	-	15,7%	0%
Szakkönyvek	41,3%	39,8%	-	17,3%	63,2%

Ha az egyes információforrások esetében az egyes országokban megfigyelt értékek alapján összesített átlagot számolunk, akkor láthatjuk, hogy összességében a nyomtatott sajtó a legszélesebb körben használt információforrás a gazdák körében, mivel ezt a gazdák 72,4%-a használja a mun-

kája során. Spanyolországban valamennyi más vizsgált tagállamnál kevesebben, csupán a termelők 40%-a él a nyomtatott sajtó adta lehetőségekkel, mivel ők elsősorban a más gazdától szerzett információkra támaszkodnak.

Fontos ugyanakkor kiemelni, már csak az általános gazdasági jelentősége miatt is, hogy az internet csupán Németországban és Hollandiában alkalmazott széles körben, mint a szakmai információk forrása. Németországot fontos kiemelni abból a szempontból, hogy ott az internet már a második leginkább használt szakmai információforrás a mezőgazdasági termelők körében. Véleményem szerint ez arra utal, hogy amennyiben az internet jól használható tartalmat szolgáltat, és a gazdák is hitelesnek találják azt, kiemelkedően praktikus és hasznos módja lehet az információszerzésnek.

A naprakész szakmai ismeretek szempontjából a szakmai oktatási programok nagyon fontos eszközei a gyakorlatban is jól alkalmazható szaktudás megszerzésének. Éppen ezért a felmérésben azt is vizsgáltam, hogy az egyes országokban a gazdák hány százaléka vett részt a mezőgazdasági tevékenységéhez kapcsolódó szakmai képzésben a kérdőív kitöltése idején. Az eredményeket a 3. ábra mutatja.

3. ábra: A gazdák részvétele a gazdálkodáshoz kapcsolódó szakmai képzésben

Németországban a gazdák nagy többsége, 76%-a vett részt a közelmúltban szakmai jellegű továbbképzésen, míg ez az arány Hollandiában 61,8%. Tőlük eltérően Spanyolország, Lengyelország és Magyarország egy csoportot képeznek, mivel ezekben az országokban a termelők mind-

össze kevesebb, mint 30%-a vett részt nemrégiben valamilyen szakmai továbbképzésen.

3.5. A gazdák véleménye a kockázatcsökkentésre alkalmas technológiai módszerekről

A kérdőívben arra is megkértem a gazdákat, hogy személyes tapasztalataik és véleményük alapján értékeljék a kockázatcsökkentésre alkalmas technológiai eszközöket mind a növénytermesztés, mind az állattenyésztés vonatkozásában. A megkérdezettek a különböző módszereket a korábbiakban már említett módon egy 1-től 7-ig terjedő skálán értékelték, ahol az 1-es érték arra utal, hogy az adott eszköz a kockázatok csökkentésére alkalmatlan, míg a 7-es érték az eszköz nagyfokú hatékonyságára utal. Az eredmények a 6. táblázatban láthatók.

6. táblázat: A gazdák véleménye az egyes kockázatcsökkentésre alkalmas eszközökről a növénytermesztésben

	Magyarország	Lengyelország	Hollandia	Spanyolország	Németország
Vetésforgó / vetésváltás	4,65 Mérsékelten hatékony	4,62 Mérsékelten hatékony	5,10 Nagyon hatékony	3,70 Mérsékelten hatékony	5,64 Nagyon hatékony
Öntözés	4,26 Mérsékelten hatékony	5,53 Nagyon hatékony	4,48 Mérsékelten hatékony	5,64 Nagyon hatékony	3,62 Mérsékelten hatékony
Vízvezetés, drénezés	4,06 Mérsékelten hatékony	3,04 Mérsékelten hatékony	5,12 Nagyon hatékony	4,74 Mérsékelten hatékony	3,66 Mérsékelten hatékony
Növényvédelmi prevenció	5,53 Nagyon hatékony	5,45 Nagyon hatékony	5,80 Nagyon hatékony	4,77 Mérsékelten hatékony	5,93 Nagyon hatékony
Technológiai fejlesztés	4,78 Mérsékelten hatékony	4,92 Mérsékelten hatékony	4,97 Mérsékelten hatékony	5,01 Nagyon hatékony	5,08 Nagyon hatékony

A növénytermesztést tekintve az összesített átlagok azt mutatják, hogy a gazdák a növényvédelmi prevenciót tartják a leghatékonyabb kockázatcsökkentő eszköznek (5,5), melyet a technológiai fejlesztés (5) és a vetésforgó/vetésváltás követnek (4,7). Az eredményekből látható, hogy a gazdák megítélése szerint a növényvédelmi prevenció és a technológiai fejlesztés nagyon hatékony eszközei a kockázatok csökkentésének, míg a vetésforgó/vetésváltás, bár viszonylag magas értékelést kapott, így is csak mérsékelten hatékonynak minősül.

Ugyanezen az elven működő skálát alkalmaztam az állattenyésztés területén alkalmazott kockázatcsökkentő eszközök elemzésére is (7. táblázat).

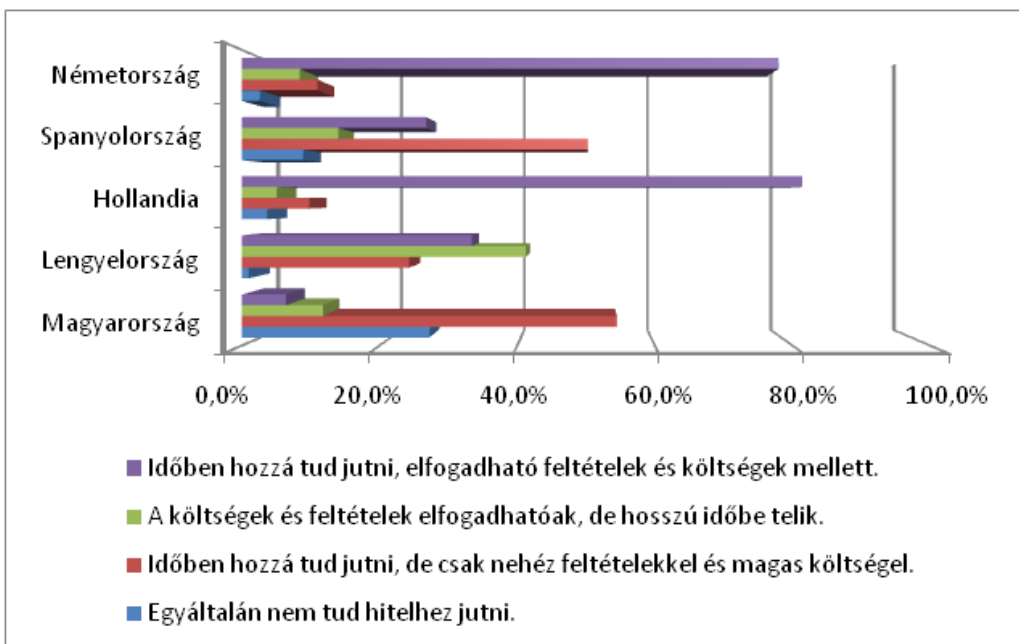
Az összesített átlagok alapján a gazdák a megelőző gyógyszeres kezelést tartják a leghatékonyabb eszköznek (5,2). Ezt az utólagos gyógyszeres kezelés (5,1), és harmadik helyen a saját tenyésztésű fiatal állatok alkalmazása követi (5). Mindhárom esetben a gazdák nagyon hatékonynak minősítették ezeket az eszközöket a termelési veszteség kockázatának csökkentésében. Érdemes azonban azt is megemlíteni, hogy a fenti három módszerre adott termelői értékelések igen közel esnek egymáshoz, így talán nem túlzás azt állítani, hogy a gazdák szemében ezek ugyanolyan hatékonyak.

7. táblázat: A gazdák véleménye az egyes kockázatsökkentésre alkalmas eszközökről az állattenyésztésben

	Magyarország	Lengyelország	Hollandia	Spanyolország	Németország
Megelőző gyógyszeres kezelés	5,52 Nagyon hatékony	5,95 Nagyon hatékony	4,03 Mérsékelten hatékony	5,82 Nagyon hatékony	4,47 Mérsékelten hatékony
Utólagos gyógyszeres kezelés	4,48 Mérsékelten hatékony	5,34 Nagyon hatékony	5,48 Nagyon hatékony	5,55 Nagyon hatékony	4,49 Mérsékelten hatékony
Karantén / épületváltás	3,76 Mérsékelten hatékony	3,95 Mérsékelten hatékony	2,79 Nem hatékony	5,41 Nagyon hatékony	4,13 Mérsékelten hatékony
Saját tenyésztésű fiatal állatok	4,90 Mérsékelten hatékony	4,51 Mérsékelten hatékony	5,09 Nagyon hatékony	5,04 Nagyon hatékony	5,19 Nagyon hatékony
Minőségbiztosítás	3,89 Mérsékelten hatékony	4,74 Mérsékelten hatékony	4,34 Mérsékelten hatékony	5,47 Nagyon hatékony	5,43 Nagyon hatékony

3.6. A hitelhez jutás megítélése a termelők körében

A kutatás során igyekeztem megtudni, hogy a termelők hogyan ítélik meg a hitelhez jutás folyamatát, hiszen ez nagyban befolyásolhatja a bankkölcsönök elterjedését. A termelőknek a hitelhez jutásról alkotott véleményét a 4. ábra ismerteti részletesen. A kérdésre a megkérdezettek egy választ adhattak, amely legjobban tükrözi a hitelhez jutásról alkotott véleményüket.

4. ábra: A hitelhez jutás megítélése a termelők szerint az egyes országokban

A válaszokból kiderült, hogy a spanyol és magyar gazdák körülbelül fele szerint bár a hitelekhez időben hozzá tudnak jutni, de a hozzájuk kapcsolódó feltételek nehezen teljesíthetők és a költségek is magasak. Ettől eltérően a lengyel gazdák legnagyobb csoportja (41,3%) úgy vélekedik, hogy a hitelek feltételei és költségei elfogadhatóak, de a folyamat sok időt igényel. A holland és német gazdák körülbelül 80%-a ugyanakkor pedig úgy vélekedik, hogy a hitelekhez időben, elfogadható feltételek és költségek mellett hozzá lehet jutni.

Végül pedig nagyon fontos megemlíteni, hogy a magyar gazdák 27,3%-a nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán nem tud hitelhez jutni, ami szembeötlő eredmény, hiszen így a többi országban a termelőknek csak mintegy 1-3%-a vélekedett. Ez lényeges különbség, és ráadásul olyan területet érint, ami kulcsfontosságú a termelés folytonossága szempontjából, hiszen ha a termelő nem tud szükség esetén hitelhez jutni, az ellehetetlenítheti a helyzetét, és a gazdaság léte is veszélybe kerülhet. Mindemelllett a magyar termelőknek mindössze 6,4%-a véli úgy, hogy időben, elfogadható feltételek és költségek mellett tud hitelhez jutni, mely arány a többi vizsgált országhoz képest lényegesen alacsonyabb.

A fenti eredmények arra engednek következtetni, hogy a vizsgált országok közül Magyarországon a legnehezebb hitelhez jutni a termelők véleménye szerint.

3.7. Új és újszerű tudományos eredmények

1. A mezőgazdasági termelők szubjektív véleményét vizsgálva megállapítottam, hogy megítélésük szerint tevékenységükre a természeti környezet jelenségei (időjárás és a természeti csapások, illetve állatbetegségek és járványok), valamint az áringadozás vannak a legnagyobb hatással.
2. Vizsgálataim során kimutattam, hogy a gazdaságok létét veszélyeztető válsághelyzetek tekintetében elsősorban Spanyolország, másodsorban Magyarország a leginkább veszélyeztetett országok a vizsgált tagállamok közül, mind a növénytermesztés, mind pedig az állattenyésztés tekintetében, mivel ezen két országban nagyságrendekkel nagyobb arányban fordultak már elő krízishelyzetek a gazdaságok életében, és azok hatása is e két országban volt a legnagyobb.
3. A gazdálkodás során előfordult krízishelyzetek okait vizsgálva feltártam, hogy Magyarország, Lengyelország, és Spanyolország esetében a klimatikus tényezők, míg Hollandia és Németország esetében a piaci viszonyok bizonyultak a válsághelyzetek elsődleges okainak. Ezek együttesen azt támasztják alá, hogy ott ahol az időjárás kiegyensúlyozottabb, a válsághelyzetek inkább a piaci jelenségekre vezethetők vissza, míg szélsőségesebb klíma esetén, maga az időjárás a fő kiváltó ok.
4. Kutatásom során számba vettem a termelők által jelenleg alkalmazott és a jövőben alkalmazni kívánt kockázatkezelési eszközöket. Megállapítottam, hogy a vagyonszociális kiemelés népszerűségnek örvendnek a termelők körében, mely alól csupán Spanyolország a kivétel, ahol azt a növénybiztosítások előzik meg. Kimutattam továbbá, hogy a hitelfelvétel kerülése minden vizsgált országra egyaránt jelentős. A jövőben alkalmazni kívánt kockázatkezelési eszközök terén megállapítottam, hogy a termelők többsége valamennyi országban a jelenleg is alkalmazott eszközöket kívánja továbbra is használni.
5. Dolgozatomban rávilágítottam arra, hogy a fejlett mezőgazdasággal rendelkező nyugat-európai országok termelői élen járnak a szakmai információk gyors és hatékony megszerzésében, mivel a termelők nagy többsége használja munkája során az internetet szakmai információk megszerzésére, és vesz részt szakmai célú továbbképzésekben.
6. Vizsgálataim részeként feltártam mind a növénytermesztő, mind pedig az állattenyésztő gazdák véleményét több, széles körben el-

terjedt kockázatkezelési eszközeiről. Az eredmények alapján megállapítottam, hogy a növénytermesztéssel foglalkozó termelők összességében a növényvédelmi prevenciót és a technológiai fejlesztést tartják a leghatékonyabb kockázatkezelési eszköznek. Az állattenyésztés vonatkozásában kimutattam, hogy az állattenyésztők a megelőző és az utólagos gyógyszeres kezelést, illetve a saját tenyésztésű fiatal állatok alkalmazását tartják a leghatékonyabb eszközöknek a kockázatok csökkentésében.

7. Megállapítottam, hogy megítélésük alapján a magyar termelők hitelhez jutási lehetőségei a legrosszabbak valamennyi vizsgált ország közül. Kimutattam, hogy a többi országhoz képest a magyar termelők vélekednek a legnagyobb arányban úgy, hogy egyáltalán nem tudnak hitelhez jutni. Ugyanakkor szintén a magyar termelők vallják a legkisebb arányban azt, hogy időben, elfogadható feltételek és költségek mellett tudnak hitelhez jutni. Legtöbbjük szerint bár a hitelhez időben hozzá tudnak jutni, de csak nehéz feltételekkel és magas költséggel.

4. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

A mezőgazdasági termelést befolyásoló tényezők vizsgálata során világossá vált, hogy az Európai Unió vizsgált tagországaiban és a különböző gazdasági méret- illetve tevékenységi csoportokban a termelők az időjárást és a természeti csapásokat, valamint az áringadozást tartják a mezőgazdasági tevékenységekre legnagyobb hatást gyakorló tényezőknek. Ez szorosán összefügg azzal a vizsgálati eredménnyel is, hogy az időjárási és piaci viszonyok bizonyultak a termelők által megélt krízishelyzetek elsődleges okainak. A vonatkozó eredmények alapján kiderült, hogy a válsághelyzetek esetében, mind a termelés, mind pedig az ebből származó bevételek tekintetében Spanyolország és Magyarország a leginkább érintett országok, és ez elmondható mind a növénytermesztés, mind pedig az állattenyésztés esetén. Tőlük eltérően a többi vizsgált tagállam viszonylag biztonságosnak mondható ebben a tekintetben. Ebből kiindulva a válsághelyzeteknek fokozottabban kitett országoknak nagyobb figyelmet kell fordítania a krízishelyzetek elkerülésére vagy enyhítésére szolgáló mechanizmusok kidolgozására és működtetésére mind a természeti, mind pedig a piaci tényezők tekintetében.

A termelők által alkalmazott mezőgazdasági kockázatkezelési eszközök vizsgálata kimutatta, hogy a különböző növény- és állatbiztosítások főként a régi tagállamokban elterjedtek, míg a vagyont biztosítások a régi és új tagállamokban egyaránt fontos szerepet játszanak. Bár a régi tagállamok fejlett hitelpiacokkal rendelkeznek, valamennyi vizsgált ország esetében a gazdák jelentős része igyekszik elkerülni a hitelfelvételt, és ezáltal az anyagi jellegű kötelezettségeket. A mezőgazdasági tevékenységek finanszírozásának egyik legszélesebb körben elterjedt módja, hogy a termelők pénzt takarítanak meg, vagyis tesznek félre a felmerülő költségek fedezésére. Mindez főként Magyarország, Lengyelország, és Németország esetében jellemző.

A kockázatkezelési eszközök jövőbeli felhasználásának vizsgálata alapján kiderül, hogy mind a növénytermesztő, mind pedig az állattenyésztő termelők többsége továbbra is alkalmazni kívánja a jelenleg is használatos kockázatkezelési eszközöket. Ennek alapján elmondható, hogy a termelők többsége már ismeri és használja a szubjektíve megfelelőnek tartott kockázatkezelési eszközöket, és ebben nagy változást csak a kockázatkezelési eszközök kínálatában jelentkező nagy mérvű átrendeződés okozhat, mint például az új, forradalmi technológiai újítások megjelenése és elterjedése. Úgy gondolom, hogy a kockázatkezelés hatékonyságának növelésében az internetnek a jövőben egyre nagyobb szerepet kell kapnia valamennyi

országban. Ahogy a vizsgálati eredményeim is rámutatnak, a fejlett mezőgazdasággal rendelkező országokban, mint például Hollandia és Németország, a termelők túlnyomó része már jelenleg is használja az internetet a szakmai információk forrásaként, ez ugyanakkor például Magyarországról és Spanyolországról aligha mondható el, és Lengyelországban is csak csekély mértékben jobb a helyzet. Véleményem szerint az internet széleskörű szakmai felhasználásának elterjedéséhez a legfontosabb kritérium az, hogy az internetes forrásokat hiteles, a gyakorlatban könnyen alkalmazható, és naprakész információval kell megtölteni. Nem elég tehát adott esetben a jogszabályok tényszerű közzététele, ami tapasztalatom szerint igen jellemző sok magyar internetes forrásra, de azokat közérthető formában és a gyakorlati jelentőségük szempontjából összegezve is elérhetővé kellene tenni a termelők számára. Ugyanilyen fontosnak tartom továbbá a naprakész piaci adatok és elemzések közzétételét az interneten, melyeket a termelők napi rendszerességgel használhatnának a mindennapi szakmai döntéseik meghozatalakor. Mindebben kulcsszerepet kellene játszaniuk a szaktanácsadóknak is, mégpedig úgy, hogy személyesen megmutassák a termelőknek az internetes forrásokat, illetve elmagyarázzák azok használatát.

Az eddigiekben említettekkel összefüggésben ki kell emelnem, hogy mind a termelők, mind pedig az intézményi környezet szereplői részéről nagyobb hangsúlyt kellene fektetni a gazdálkodáshoz kapcsolódó szakmai képzésekre, hiszen ezek lehetnek azok a fórumok, ahol a termelők a technológiai ismereteken túl naprakész piaci információkat kaphatnak, továbbá értesülhetnek a jogszabályi környezet őket érintő változásairól, mindezt egy helyen és strukturált formában. Vizsgálataimból kiderült, hogy a fejlett mezőgazdasággal rendelkező Hollandiában és Németországban a termelők jóval magasabb arányban vesznek részt ilyen képzésekben, mint például Magyarországon. A magas részvételi arálynak az előbb már említett gyakorlati okai vannak, melyek jelentősen hozzájárulnak a termelési, értékesítési, és kockázatkezelési hatékonyság fenntartásához és javításához.

Bár a gazdasági, társadalmi és természeti adottságok hasonlósága miatt a mezőgazdasági kockázatok megítélése és a kockázatkezelési eszközök terén is elvárható lenne a hasonlóság Németország és Hollandia, illetve Magyarország és Lengyelország között, azonban a részletes vizsgálatok rávilágítottak arra, hogy az egyes országok között csak a konkrét szakmai kérdések szintjén lehet párhuzamokat vonni, illetve különbségeket megállapítani. Ennek a legfőbb oka, hogy míg egyes kérdésekben fellelhetőek a vizsgált országok között egyértelmű hasonlóságok, addig összességében, az országok teljes „kockázati profilját” tekintve a vizsgált országok jelen-

tős különbségeket mutatnak. Ez természetesen attól is függ, hogy a vizsgálat milyen széles körű, a kapcsolódó kérdések milyen széles spektrumát öleli fel. Jelen esetben a vizsgált országok jelentős különbségeket mutatnak, bár bizonyos, szűkebb értelemben vett kérdésekben megfigyelhetők hasonlóságok. Ennek érzékeltetésére Spanyolország a legjobb példa, amely bizonyos kérdésekben nagyon hasonlít más országokra, míg más kérdésekben élesen különbözik tőlük.

Fontos ugyanakkor kiemelni, hogy dolgozatomban mindössze öt uniós tagállamot vizsgáltam a jelenlegi huszonhétből, így könnyű belátni, hogy a tagállamok közötti lehetséges különbségek és hasonlóságok kombinációinak száma igen jelentős lehet az összes tagállamot vizsgálva. Vizsgálataimból kiderült, hogy a hasonló gazdasági, társadalmi és természeti adottságokkal rendelkező országok nagyobb hasonlóságot mutathatnak bizonyos kérdésekben, ugyanakkor viszont adott esetben meglepően nagy különbségek is észrevehetők közöttük, mint például Magyarország és Lengyelország esetében. Éppen ezért véleményem szerint, amennyiben az EU szabályozni kívánja a mezőgazdasági kockázatkezelés kérdéseit és gyakorlatát, akkor egy olyan rugalmas szabályozási keretrendszert kell kialakítania, amely tekintettel van az egyes tagállamok speciális adottságaira és igényeire, ugyanakkor világosan kifejezi az uniós irányelveket és elvárásokat, ezáltal biztosítva, hogy a tagállamok konkrét mérőszámok és kritériumok alapján tudják az uniós szintű elvárásokhoz igazítani a saját szabályozási gyakorlatukat.

Véleményem szerint az egyre szélsőségesebb természeti jelenségek és a nemzetközi gazdasági környezet gyors és sokszor negatív következményekkel kísért változásai miatt a mezőgazdasági vállalkozások kockázati kitettsége növekedni fog a közeljövőben, melynek következtében megfelelő kockázatkezelési stratégia és eszközök nélkül egyre többször szembeüthetnek nagyobb veszteségekkel.

Ugyanakkor az Európai Unió a piaci alapon működő kockázatkezelési eszközök elterjedését szorgalmazza, mivel ezeket nem vagy csak relatíve kis mértékben kell közpénzekből finanszírozni, illetve hatékonyabban működnek az állam által működtetett rendszereknél.

A fentiekben említettek alapján úgy gondolom, hogy az Európai Unió mezőgazdasági termelőinek kockázatkezelésében egyre fontosabb szerepet fognak játszani a jövőben a gazdaság keretein belül alkalmazható eszközök (pl. alacsonyabb kockázatú technológiák használata, diverzifikáció) és a piaci alapon működő kockázatkezelési eszközök, mint például a mezőgazdasági biztosítások és a fedezeti ügyletek.

5. AZ ÉRTEKEZÉS TÉMAKÖRÉHEZ KAPCSOLÓDÓ TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEK

Könyvrészlet:

Fehér István (szerk.) (2004): Az Európai Unió integrációja és intézményei., Szent István Egyetemi Kiadó, Gödöllő, 2004, 232-255. oldal, A Közös Piaci Szervezetekről szóló rész, Puskás Jánossal együtt.
ISBN 963 9483 47 8

Joint Research Centre (European Commission) (2006): Agricultural insurance schemes. Administrative Arrangement N °.AGRI-2005-0321 between DG Agriculture (DG AGRI) and DG Joint Research Centre (the JRC). Fejezet címe: Fact Sheet Hungary – Agricultural Insurances in Hungary. 407-428. oldal.

Székely Csaba – Pálinkás Péter (2008): Farmers' perceptions on risk and crisis risk management. In: Design and Economic Impact of Risk Management Tools for European Agriculture. Kiadó: Wageningen Academic Publishers. 97-122. oldal
ISBN 978-90-8686-079-1

Tudományos folyóiratcikk magyar nyelven:

Székely Csaba – Pálinkás Péter (2007): A hazai mezőgazdasági vállalkozások menedzsmentje európai összehasonlításban. Gazdálkodás Agrár-ökonómiai Tudományos Folyóirat, 51. évfolyam, 2007. 6. szám. 3-15. oldal.
HU ISSN 0046-5518

Székely Csaba – Pálinkás Péter (2008): Kockázatkezelés az európai mezőgazdasági vállalkozásokban. Agrofórum, 19. évfolyam, 11. szám. 5-8. oldal.
ISSN 1416-0927

Tudományos folyóiratcikk idegen nyelven:

Pálinkás Péter (2005): Impacts of WTO agreements on global agricultural trade and sustainable development. Management & Sustainable Development. Vol. 12., 2005. 1-2. 63-68. oldal. University of Forestry, Sofia, Bulgária.
ISSN 1311-4506

Pálinkás Péter – Székely Csaba (2008): Farmers' risk perception and risk management practices in international comparison. Bulletin of the Szent István University. Gödöllő, 2008. I. kötet: 265-276. oldal.
ISSN 1586-4502

Pálinkás Péter – Székely Csaba (2009): Agricultural Risk Management in the European Union and in the USA. Studies in Agricultural Economics, AKI-MTA, Budapest, No.109, 55-72. oldal
ISSN 1418-2106

Tudományos konferencia kiadványban megjelent előadás magyar nyelven:

Pálinkás Péter (2006): Kockázatkezelési eszközök az USA agrárpolitikájában. Tudás és Versenyképesség Pannon Szemmel, Pannon Gazdaságtudományi Konferencia Tanulmánykötet I., Veszprém, 2006. június 2. I. kötet: 38-42. oldal.
ISBN 963 9696 02 1

Madarász István – Pálinkás Péter (2007): A kölcsönös megfeleltetés (cross-compliance) magyarországi bevezetésével kapcsolatos kockázatok elemzése. Agrárgazdaság, Vidékfejlesztés, Agrárinformatika Nemzetközi Konferencia (AVA3). Debrecen, 2007. március 20-21. Elektronikus kiadvány.
ISBN 978 963 87118 7 8

Pálinkás Péter (2007): A mezőgazdasági biztosítási rendszer Magyarországon. II. Pannon Gazdaságtudományi Konferencia. Kiadvány címe: Európai integráció - elvek és döntések Gazdaságfejlődés Európában. Veszprém, 2007. június 7. I. kötet: 91-97. oldal.
ISBN 978-963-9696-29-7

Pálinkás Péter – Székely Csaba (2008): A mezőgazdasági vállalkozások döntéseit befolyásoló kockázati tényezők, és lehetséges kockázatkezelési eszközök nemzetközi összehasonlításban. XI. Nemzetközi Tudományos Napok. Gyöngyös, 2008. március 27-28.

I. kötet: 89-95. oldal.

ISBN 978-963-87831-1-0

Tudományos konferencia kiadványban megjelent előadás idegen nyelven:

Károly Anett – Pálinkás Péter (2005): Case study and risk assessment for medicinal tourism development in Hungary. MendelNET 2005, European Scientific Conference of Ph.D. students, Brno, Mendel University, Faculty of Economics, Csehország. 2005. november 28-29. Elektronikus kiadvány.

ISBN 80 7302 107 2

Morales, C. – Garrido, A. – Pálinkás, P. – Székely, Cs. (2008): Risk Perceptions and Risk Management Instruments in the European Union: Do farmers have a clear idea what they need? In: E. Mathijs, W. Verbeke, B. Hendryde Frahran (szerk.): XII Congress of the European Association of Agricultural Economists: People, Food, and Environments: Global Trends and European Strategies. Gent, Belgium, 2008.08.26. – 2008.08.29. Paper 136: 1-8. oldal.

ISBN 978 90 809 1590 9

Székely Csaba – Pálinkás Péter (2005): Analysis of risk perception among Hungarian agricultural entrepreneurs. XLVII. Georgikon Napok és 15. ÖGA találkozó, Keszthely, 2005. szeptember 29-30. Elektronikus kiadvány.

ISBN 963 9096 99 7

Jegyzet:

Fogarassy Csaba – Villányi László (szerk.) (2004): Agrárgazdaságtan I., egyetemi jegyzet, SZIE GTK 2004, 150-159. oldal. 9. fejezet: Az USA agrárpolitikája, támogatási rendszere

ISBN 963 9483 39 7